

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Skaitau pasaulį lietuviškai

Tarptautinei Vilniaus knygų mugei jau pasibaigus, bet reportažams ir straipsniams apie ją į „Kultūrą“ dar neatkeliavus, visų naujienų ir naujovių dar neapžvelgus, įdomybių neaptarus, vis dėlto norisi su nemenku džiaugsmu pastebėti, kad pasaulio lietuvius vienija ne tik proginių švenčių šventimas ar visuomeninės beigi politinės akcijos, bet taip pat – knygos ir skaitymas. O tai ne mažiau svarbu. Nes lietuvis be knygos, be lietuviško žodžio – tik pusiau lietuvis. O gal ir visai ne lietuvis, tik globalaus pasaulio pilietis, kuriam savos šaknys – taigi ir kalba – nebeįdomios.

Peržvelgus knygų mugės programą, galima juokais pastebėti, kad išsibarsčiusius po pasaulį lietuvius rašytojus, be kalbos, jungia dar vienas bendras dalykas – Lietuvos leidyklos. Valdas Papievis iš Paryžiaus, Dalia Staponkutė iš Kipro, Eglė Paulina Pukytė iš Londono, Vaiva Rykštaitė iš Havajų, Jolita Herlyn iš Hamburgo, Agnė Žagrakalytė iš Briuselio, Vilma Kava iš Čikagos ir dar daug kitų, kurių dėl vietos stokos nevardinsiu.

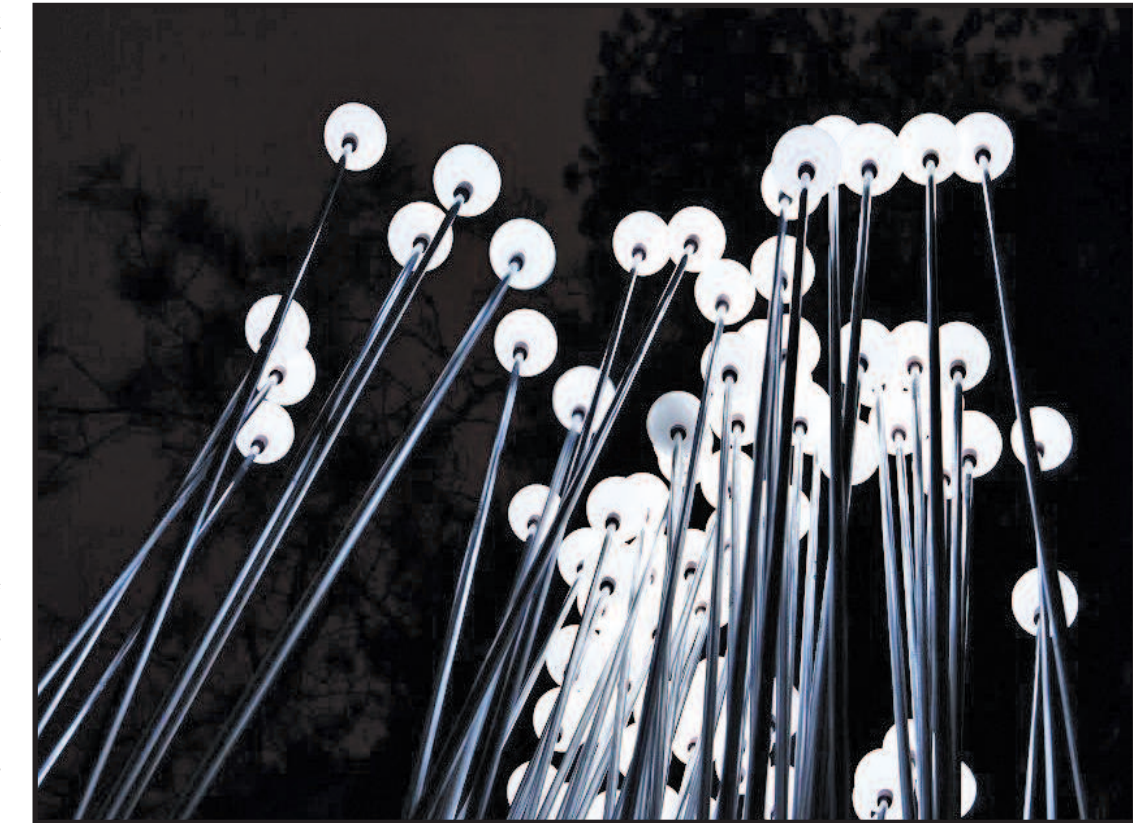
Tai veikiausiai liudytų, kad ir Lietuvos skaitytojui, ir pasaulio skaitytojui lietuviui yra įdomūs svetur gyvenančių, kitą kultūrą įsisavinusių (ar įsisąvinančių) ir jos savitumą atskleidžiančių autorių tekstai. Įdomus visas pasaulis su jo margumynais, tradicijomis – priimtinomis ir nepriimtinomis, suprantamomis ir nesuprantamomis. Įdomios kalbos, žmonės, papročiai, vietos, vaizdai, susitikimai. Ne veltui ir mugė taip pavadinta – „Skaitau Lietuvą – skaitau pasaulį“. Pasaulį galima pažinti ir iš knygų. Knygose galima keliauti – ir nukeliauti taip toli, kur joks žmogus nėra buvęs, kur galbūt apskritai negali įžengti niekas, išskyrus žmogaus vaizduotę ir intelektą.

Todėl man nė kiek nenuostabu, kad tarp pirmųjų savanorių, pasisiūliusių skristi į Marsą be atgalinio bilieto, buvo ir lietuvis. Gaila, kad to skrydžio, regis, reiks dar palaukti. O tai, žiū, jau skaitytume kokias nors lietuviškas „Marso kronikas...“

Smagu jausti ir tai, kad mus, gyvenančius skirtingose šalyse ir patiriančius didelę kitų kultūrų įtaką, vis dar vienija lietuviškas žodis. Jis vis dar išlieka ne tik bendravimo, bet ir meno, suteikiančio katarsio išgyvenimą, instrumentu. Mes vis dar juo stebimės ir žavimės – jo spalvomis ir atspalviais, muzikalumu, subtilia ir matematiškai tikslia intonacijų, kirčių, priegaidžių partitūra, žodyno turtais, sklindančiais iš tarmių, patarmių, šnekų, netgi laikmečio žargono ir slengo... Netgi mūsų sapnai kaip tamsūs vandenys nušviesti balto kalbos sparno plevenimo.

Kokia didelė dovana Lietuvos šimtmečio proga skaityti Lietuvą ir skaityti pasaulį – kaip viena ir kaip atskira !.. Ar purkštauti ant tų, kurie to nevertina, ar pykti ant jų, o gal – gailėtis ?.. Vargu ar reikia, vargu ar verta. Kiekvienas turi teisę pasirinkti savo gyvenimą ir savo kalbą, ir netgi kokius sapnus sapnuoti.

Bet sapnai žmogaus sąmonei nepavaldūs. Užtat kalba juose išliks ilgai – nors galbūt jūs jos jau neprisiminsite...

Švytintis Europos sodas. Vienas iš projekto „Kultūros naktis 2016“ objektų

*Praverk duris
Ten tolimi pasauliai laukia
Naktis ateis nuo rūpesčių pražilusiu dangum
Į žalio šieno kupetą sukraukim savo laimę
Žvaigždėm kaip grindiniu vežimas nudardės
Žiūrėk štai Grigo Ratai apsivertę
Kur grybai dideli atominių aušrų
O mūsų žemė – obuolys didžiulis –
Nukris į tankią tankią žolę
Į tavo šiltą dar nuo miego ranką
Auksinės žvaigždės krenta krenta
Kaip obuoliai*

Arvydas Ambrasas

Renata Šerelytė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Skaitau pasaulį lietuviškai • **2-as psl. Stanislovas Abromavičius.** Jonas Aleksandravičius-Aistis – Kaišiadorių rajono garbės pilietis • **3-as psl. Jonas Aistis.** Trys eilėraščiai/ Astrida Petraitytė. Kiek išgriebta iš tirštos ir įvairiasluoksnės Vilniaus knygų mugės • **4-as psl. Ksaveras Andrašius.** Gyvybės gambitas. Ištrauka iš romano • **6- as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** „Kur einu, vis ką nors matau, vis grožį matau“... • **7-as psl. Deimantė Žukauskienė.** Vertybės Petro Babicko lyrikoje (2) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Tarptautinė Vilniaus knygų mugė „Skaitau Lietuvą – skaitau pasaulį“ • Reformacija po 500 metų. Quo vadis?

Jonas Aleksandravičius-Aistis – Kaišiadorių rajono garbės pilietis

Stanislovas Abromavičius

Lietuvoje miestai ir rajonai įžymiems žemiečiams teikia Garbės piličių vardus. Kaip paprastai, paminimi gyvi ar jau Anapilin išėję, už aktyvų savo krašto garsinimą Lietuvoje ir užsienyje, nusipelnę savo darbais ir veikla meno, mokslo, kultūros, sporto, visuomeninėje ar kitose srityse. Garbės piliečio vardo suteikimas Lietuvoje jau tapo tradicija, tad ši padėkos išraiška ir šiandien neužmiršta.

Štai Kauno miesto Garbės piliečiais paskelbta jau beveik trys dešimtys iškilių kūrėjų ir miestui nusipelnusių žmonių. Tai Juozas Urbšys, Vytautas Landsbergis-Zemkalnis, kardinolas Vincentas Sladkevičius, Stasys Lozoraitis, Bernardas Brazdžionis, Valdas Adamkus, Vytautas Landsbergis, Mykolas Žilinskas ir kiti.

Vilniaus miesto Garbės piliečio vardas teikiamas nuo 1991 metų. Pir-

Senųjų Rumšiškių simbolis – piliakalnis, vadintas Kokalniu. Prie jo stovėjo Aleksandravičių sodyba

muoju tapo tuometis Islandijos užsienio reikalų ministras Jón Baldvin Hannibalsson už paramą laisvės siekiančiai Lietuvai. Kaip žinoma, 1991 m. vasario 12 d. Islandija pirmoji oficialiai pripažino Lietuvos nepriklausomybę. 1996 metais miesto garbės piliečio vardas suteiktas JAV prezidentui Ronald Wilso Reagan. Regalijos Los Angeles įteikė tuometis Vilniaus meras Alis Vidūnas.

Kaišiadorių rajonas iki šiol turėjo tris garbės piliečius. Jau po mirties jais paskelbti iš šio krašto kilęs kardinolas Vincentas Sladkevičius (1920–2000), buvęs Kaišiadorių arkivyskupas palaimintasis Teofilus Matulionis (1873–1962) ir pokaryje veikusiems Didžiosios Kovos apygardos partizanams vadovavęs Jonas Misiūnas-Žalias Velnias (1911–1947).

Valstybės šimtmečio proga Kaišiadorių rajono savivaldybė Garbės piliečio vardą suteikė ir ketvirtajam nusipelnusiam Lietuvai žmogui – prieš 45 metus Washingtone mirusiam poetui, publicistui, filologijos mokslų daktarui Jonui Aleksandravičiui-Aisčiui (1904–1973). Prašymą šiai nominacijai pateikė Rumšiškių bendruomenės Kaišiadorių muziejaus J. Aisčio skyrius, taip pat – hab. dr. literatūrologas Jonas Linkevičius, Jono Aisčio literatūrinės premijos laureatai VDU Garbės dr. Robertas Keturakis, Kauno Maironio lietuvių lite-

ratūros muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė, rašytojai Stanislovas Abromavičius, Vytautas V. Landsbergis, Vladas Vaitkevičius.

Kaišiadorių rajono mero Vytenio Tomkaus teigimu, tai gal net ir pavėluotas sprendimas. Mat Jonas Aistis iš šio krašto kilęs ir visoje Lietuvoje bei išeivijoje žinomas poetas. Jo poezijoje daug meilės savo kraštui, mūsų istorija vertinama poetine išraiška. Poeto gyvenimo istorija byloja, kaip reikia mylėti savo Tėvynę, nors gyveni už vandenyno, o ją okupavusi svetima jėga paskelbia tave savo priešu. Juk nuo 1939 metų, kai Jonas Aistis iš Prancūzijos, kur studijavo, sugrįžo į Lietuvą atostogų, iki pat mirties jam aplankyti savo gimtinę buvo uždrausta.

Jo talentas išbandytas laiko. Kažkada Jonas Aistis yra pasakęs: „Niekas negali pasakyti, kad jis yra tikras talentas ar tikras kūrėjas, nes tuos dalykus sprendžia ne jis pats ir ne jo bendralgiai, bet pats kiečiausias kritikas ir visų vertybių sijotojas – Laikas... Kūrėjas negali gyventi vienu talentu, o daugelis mūsų kūrėjų, prozininkų ir eiliuotojų tol buvo kūrybingi, kol talentu gyveno, o kai reikėjo kiek toliau pažengti – susidėvėjo ir išseko.“

Rumšiškių bažnytelė ir šiandien tokia pat, kaip tą dieną, kai prieš 114 metų vikaras kun. Juozas Vilaniškis pakrikštijo Kazio bei Marijonos Aleksandravičių sūnų ir suteikė jam Jono vardą. Jį atsinešė kartu su gimimo diena, birželio 24-ąją (naujuoju stiliumi – liepos 7-ąją). Įrašė vikaras parapijos Krikšto Sakramentų registracijos knygoje ir tai, kad vaiko kūmai – dėdė Antanas Aleksandravičius ir Jurgio Vaškevičius žmona Ieva. Sako, tėveliai krikštėti Jonuką skubėjo, nes vaikas gimė silpnos sveikatos. Po sudėtingo gimdymo budėjusios moterys dejavo, kad vaikas tikrai neišgyvens...

Jono gimtasis Kampiškių kaimas

buvo anapus Nemuno, Aukštosios Panemunės valsčiuje, kur jo tėvelis Rumšiškių kalvis Kazys Aleksandravičius pasisamdė dirbti dvarelyje ir su žmona bei vyriausiuoju sūneliu Juozuku ten apsigyveno. Po trejų metų šeima sugrįžo gyventi į Rumšiškės, o skirstantis į vienkiemius, atsirado miestelio pašonėje buvusiame Išlaužos kaime. Mokėsi Rumšiškių pradžios mokykloje, 1927 metais baigė Kauno „Aušros“ gimnaziją. Vytauto Didžiojo universitete studijavo lituanistiką, o laimėjęs stipendiją, išvyko į Grenoblio universitetą studijuoti prancūzų kalbos ir literatūros.

1944–1945 m. Jonas Aleksandravičius dirbo Nicos archyve ir Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje, o 1946 metais persikėlė į JAV. Marianapolio kolegijoje dėstė lietuvių kalbą, dirbo „Laisvosios Europos“ radijuje, rengė okupuotos Lietuvos laikraščių ir knygų analitines apžvalgas. Tada ir tapo Jonu Aisčiu. Vėliau daug metų dirbo Kongreso bibliotekoje Washingtone. J. Aistis mirė 1973 metais Vašingtone, 2000-aisiais perlaidotas Rumšiškių kapinėse.

Kaip teigė jo amžininkai, Jonas Aleksandravičius-Aistis buvo XX amžiaus trečiajame-ketvirtajame dešimtmetyje iškilusios neoromantikų kartos poetas, tylus, bet jautrus, vadintas lietuviškuoju „Liūdnojo Veido riteriu“.

Senasis Rumšiškių miestelis, kur užaugo Jonukas, liko po vandeniu, kai statė Kauno hidroelektrinę. Sodybas perkėlė ant kalno. Deja, poetui naujojo miestelio regėti nebuvo skirta.

Kaišiadoriečiai deramai įamžino savo įžymiojo žemiečio atminimą. Rumšiškėse yra jo vardo gatvė, muziejus, miestelio centre stovi poeto biustas, rajono savivaldybė yra paskyrusi poetams-lyrikams kasmetinę Jo premiją. Rumšiškių miestelio kapinėse ant Jo kapo yra išpūdingas paminklas, čia lankosi vietiniai ir miestelio svečiai.

Antkapinis J. Aisčio paminklas. Poetas amžiną poilsį rado Rumšiškių kapinėse

JONAS AISTIS

AISTRINGOS VAKARO LŪPOS

Aistringos vakaro lūpos
Ir mėlyni šilo poakiai,
Kur pasakų vergės klūpo,
Laumės, smakai ir vilkolakiai.

Ten aš savo meilės pasaką
Kliedėdamas imdavau sektį,
Tarsi kraujo lašais, taip nesekė
Tūkstantis ir vienos naktys!

Kaip šeichą rūstų, nenumaldaujamą
Jo žiauriojo keršto bežadėje,
Sugraudins tave pasakų saujomis
Mano širdies Šeherezadė!

DOLOROSA

Rytas. Takas. Gėlės.
Ašaros žieduose gailios.
Paskutiniai žodžiai gėlė –
Mater Dolorosa su septyniais peiliais!

Apipynė meilė širdį
Vainiku ir rožių, ir erškėčių.
Ir kvepėjo skausmas mirtinai nugirdęs –
Paskutiniais žodžiais ant laiptelių klėčio...

Juos nešiau, kaip kryžių sunkų,
Po našta parkritęs – nebepasikėliau...
Mater Dolorosa! Ta pati karunka –
Rytas, takas, gėlės...

VIGILIJA

Ar tai širdy, ar marių gylyje
Pasaka nuskendus?
Vigilijų vigilija,
Pavasarinis gandas!

Švelnutę naktį, naktį tyliąją
Širdis ir marios gendas
Vigilijų vigilijos,
Pavasarinio gando.

Suiro saulė, pasipylė jau,
Rausvai marias nukando
Vigilijų vigilija,
Pavasarinis gandas.

Ir mūsų praeitį, mūs tyliąją
Dienų auksinę grandį –
Vigilijų vigiliją,
Pavasarinį gandą!..

KAUNAS, 1929.8.11

Kiek išgriebta iš tirštos ir įvairiasluoksnės Vilniaus knygų mugės

Astrida Petraitytė

Keturdienė Vilniaus knygų mugė seniai yra pralaužusi literatūros, tuo labiau – knygų prekybos rėmus. Ir ši, jau XIX – „Skaitau Lietuvą, skaitau pasaulį“ – vadinta Kultūros festivaliu ar net, pajuokaujant, atlaisdais. Juk greta literatūros čia pilnateisiai ir kiti menai; čia kuriamas kultūrinių refleksijų, pilietinių, politinių, istorinių įžvalgų laukas ir pan.

Knygų skliauto žvaigždės

Kasmet mugės organizatoriai, leidyklų vadovai stengiasi pasikviesti nors vieną kitą garsų pasaulio vardą ar bent saviškius, iš tolimųjų kraštų žvaigždėmis mums šviečiančius.

Šiemetėj mugėje, mano akimis, nebuvo ryškesnės, visų dėmesį labiau traukiančios ir pagarbų entuziazmą sukeliančios žvaigždės kaip prof. Liudas Mažylis. Taip, ir savame kaime įmanoma pranašu būti. Vasario 16-osios nutarimo atrasties entuziazmas turbūt jau būtų išvėsęs, jei ne žavi ligtol kažkur užribyje buvusio istoriko asmenybė – išties jis savo elgsena ir išvaizda nelyg ištikimasis Karlsono bičiulis... Regis, visas keturias dienas prof. Mažylį buvo galima rasti pagrindinėje („prekybinėje“) salėje prie nedidelio stalo su senamadiška spausdinimo mašinėle, ir ten nuolat būriavosi trokštantys autografo ar bendro išamžinimo. Šiek tiek įtartinai greitai – „ant bangos“ – kuklusis profesorius išleido autorinę knygą „99 metai po įvykio“ („Šviesos“ naujiena net neįtraukta į organizatorių pateiktus leidinių sąrašus); nebuvau jos pristatyme.

Nuėjau į Liudo Mažylio ir Rasos Zozaitės sudaryto dokumentų rinkinio „Lietuvos valstybės atkūrimo procesas. 1917 m. liepa – gruodis“ (VDU, 2018) sutiktuves. Gausiai erdvioje salėje susirinkusieji irgi entuziastingai sutiko Mažylį. Išties žavus tas profesoriaus betarpiškumas (grįstas išmanymu). Patalkinant ir bendražygei Zozaitei, nušviesta svarbiųjų *išvakarių* (prieš Vasario 16-osios aktą) eiga, įvairiose šalyse išsibarsčiusių lietuvių telkimas, deklaruojant savistovumo siekį, kuris vainikuotas 1917 m. gruodžio 11 d. Deklaracija. Pažadėtas ir antrasis dokumentų tomas – jau 1918-ųjų metų su svarbiuoju Vasario 16-osios Nutarimu.

Vilniaus knygų mugėje visuomet apsilanko Prezidentė Dalia Grybauskaitė

Dar spaudos konferencijoje prieš Knygų mugę viena jos organizatorių ir leidyklos „Tyto alba“ vadovė Lolita Varanavičienė kaip ypatingą svečią išskyrė vokiečių žurnalistą Alexander von Schonburg, knygos „Pasaulio istorija išsinešti“ autorių. Leidinyje, sakyta, autorius geba šmaikščiai peržvelgti bent poros tūkstantmečių istoriją. Gal pusiau juokais leidėja perspėjo, kad į kilmingos giminės galvą privalu kreiptis „Jūsų šviesybe“... Knygų mugėje Aido Puklevičiaus provokuotas, istorijos reikšmę ir prognozes svarstęs (pavyzdžiui: „Mums kuriant planus, Dievas juokiasi“) autorius nedemonstravo aristokratiško aplombo; nors ir be „mažyliško“ žavesio, buvo dalykiškas bei korektiškas. Tiesa, šio renginio metu ne man vienai kilo klausimas: ar „skaitau pasaulį“ tolygu „skaitau angliškai“? Pokalbis su vokiečių autoriumi vyko anglų kalba; taip, ausinėmis su vertimu buvome aprūpinti, bet štai pažįstama germanistė nusivylusi išėjo...

Ko gero, gausūs mugės lankytojai gebėjo pagauti savas žvaigždes; programos įvairovė skūstis neteko.

Bus daugiau

Autografus dalija garbingas svečias – Alexander von Schonburg.

A. Petraitytės nuotr.

Romano fragmentas

Vasario 17 d. „Kultūros“ numeryje spausdintame Astridos Petraitytės straipsnyje „Šachmatininkai istoriniuose verpetuose“ buvo aptartas autobiografinis Ksavero Andrašiūno romanas „Gyvybės gambitas“. Šiame numeryje pateikiame šio romano ištrauką - skaitytojas supažindinamas su įspūdziais, kuriuos K. Andrašiūnas kartu su bendražygiais patyrė 1939 m. Buenos Airių šachmatų olimpiadoje, dalyvaudamas kaip Lietuvos komandos kapitonas. Romaną spaudai parengė K. Andrašiūno dukra, vertėja Irena Balčiūnienė.

Lietuvių kalbos pamoka

Iš ryto, naujų bičiulių lydimi, apžiūrime San Paulą. Pasigrožime vaizdu nuo trisdešimt dviejų aukštų namo *Avenida Ščo Jočo*. Kaip Pietų Amerikoje įprasta – paminklai didvyriams, generolai ant žirgų, moterys-Pergalės. Užsukame į *Gazeta* redakciją.

Vėliau per sekinantį karštį nukankame į lietuvišką mokyklą. Netikėtai aš – rusiškų ir lenkiškų karcierių įnamis – taip susijaudinu pamatęs mokyklinį suolą, lyg kas dalgiu per širdį būtų pertraukęs. Kokioje kasdieniškoje aplinkoje vyksta dvasios ir kultūros perdavimo stebuklai!

Klasė pilna saulės pluoštuose švytinčių brazilsko oro molekulių, o kvepia – lietuviškais meldais, razetomis, bijūnais. Mane pribloškia pastanga išmokyti vaikus viską pasaulyje pavadinti sava kalba, ištarti gražiais savais žodžiais. Kad Saulė būtų Motulė, kad per dangų plauktų Mėnuo Tėvelis. Tada lieka viltis, kad, nukeliavę ilgą kelią, moterimis ir vyrais tapę vaikai tebejaus Tėvynės trauką, tebesiilgės Namų, tebegirdės pasaulį lietuviškai. Ir, dienų galui atėjus, nesijaus vieniši, žvelgdami senai pažįstamai, Giltinei, į akis.

Bet laikas į traukinį. Perone konsulo žmona įteikia gėlių Elenai ir čeki Beatricei, o konsulas spaudžia man ranką ir sveikina. ELTA paskelbė, kad tapau Lietuvos Seimo nariu, tragiškai žuvus mano pirmtakui, Klemensui Grauziniui.¹ Žinia dviprasmė – maloni, bet kraupi. Kaip ir kodėl jis žuvo?

Traukinys lekia. O mes verdame ir garuojame juoduose kostiumuose.

Audra

Po bemiegės nakties daugelis laivo denyje kiaurą dieną nesirodo. Aš irgi, patogiai įsitaisęs krėslė, beveik visą laiką snaudžiu.

Sunkūs, vienas kitą ryjantys debesys slenka pavandeniu. Bangos, apipustydamos putomis, šuosteli net į denį. Permainingos nuotaikos vėjas tai žemais tonais sustunga, tai spigiai įsišvilpiniuoja.

Į pavakarę susipina šviesa ir tamsa, apsiverčia vandenys, o paukščiai virsta žuvimis. Nuo grandinių nutrūksta visų kryptių vėjai, sutrata perkūno papliūpos, dangų suaižo išsišakoję žaibai. Laivą purto mėšlungis, kajučių griaučiai braška, o gultus, regis, laumės sūpuoja. Na štai – pagaliau audra pyktį lieja. Dauguma drąsulių, bambėjusių, kad pernelyg ramiai plaukiame, blykšta ir menkiausio susižavėjimo neberodo. Matyt, vaizduotės akimis regi baisenybėmis knibždančias gilumas. Staiga užplūs-

Ksaveras Andrašiūnas

GYVYBĖS

GAMBITAS

Lietuvos šachmatininkų delegacija Buenos Airėse. Raclauskienė tautiniais drabužiais

ta keistas noras išsimaudyti toje debesų jūroje, tame oro, vandens ir vėjo mišinyje.

– Šventosios Kotrynos įlanka, – aiškina stiuardas. – Pikta moteriškė, visada nepatenkinta.

Ištrūkusioms naikinimo jėgoms suteiktas laikas ribotas. Dieną – rugpjūčio devynioliktąją – vėjas apstoja. Nuo bangų išsulpto dugno dumblo priekrančių vandenys drumstai molini. Įplaukiame, palikę putojančią laivo šliužę, į La Platos žiočių įlanką. Pamojuojame pajūrio kurortui, paskolinusiam laivui Piriapolio vardą. Horizonte pietų jūrų perlas – Montevidejas. Panirdamas nosimi, mūsų link skuta uosto buksyras. Įlipa locmanas. Tik jis žino gelmę, tik jis gali pravesti mūsų laivą. Kad taip visiems gyvenimo atvejams po locmaną!

Montevidejas

Priplaukoje mus sveikina dešimt lietuvių. Be jokių formalumų lipame į krantą. Pats laisviausias uostas pačioje laisviausioje pasaulio valstybėje – Urugvajuje.

Žingsniuojame gatvėmis. Aikštė. Didžiulė žirgo skulptūra, ant jos – generolas Artigas, Ispanijos kolonijų nepriklausomybės karo didvyris, išdalijęs žemę gaučams, indėnams ir laisviesiems negrams.

Kitas paminklas. Ne, tik pjedestalas. O kur figūra? Sužinome – čia stovėjęs generolas, dar gyvam sau liepęs pastatydinti paminklą. Didis liaudies pyktis išaukęs į didžią revoliuciją už laisvę. Jį nuvertęs kitas generolas, o statulą paskandinęs jūroje. Bet negi griausi tvirtą, platų, brangų pjedestalą? Juk netruks atsirasti herojus. Juo grožės ir svetimšaliai, ir vietiniai, mylintys laisvę, įkūnijamą puikiuose paminkluose. Kokios tuščios ir nykios būtų aikštės be pergalingų generolų!

Kad ir kur einame, visur stūkso didvyriai išvaduotojai. Nejučia ima skverbtis mintis: jeigu buvo tiek už laisvę kovojusiųjų, vadinasi, jos pačios niekada nebuvo. Tik neturintis nei pradžios, nei pabaigos mirazas, simboliškai įsikūnijęs paminkluose.

Tačiau vidinis cenzorius primeina, kad pavojinga daryti apibendrinimus apie svetimas šalis.

Džiugiai priimame kvietimą į Kauno pianisto Vytauto Bacevičiaus koncertą. Ten susipažinsime su lietuvių kolonija. Daugelio klausytojų veidai rodo, kad muzika pasigėrėjimo jiems nekelia. Bet Bacevičius – garsenybė, todėl visi atlieka priedermę. Už salę moka mūsų atstovybė, menininkai honoraro negauna, pinigai už bilietus keliauja į bendruomenės kasą.

Po koncerto esame pristatomi čia gyvenantiems lietuviams.

– Jūs taip pat grajinat? – klausia malonus senukas.

– Taip, *grajinam* šachmatais.

– Gal ir mums pagrajintumėt? Pasiklausytume.

– Kad instrumentus laive palikom.

– Gaila.

Užkąsti mus nuveda į Ramono salią. Prie baro stalo vieni vyrai. Nedraugiškos replikos.

– Dykaduoniai.

– Neturi namie ko veikti, tai šaškėm lošti važiuoja.

– Ne šaškėm, o šachmatais, – pataisau.

Užvalgome, išgeriame po bokalą alaus. Išgirdę, kad esame kviečiami kiton vieton, vyrai net ima siūlyti mums degtinės, o kai atsisakome, apipila užgauliojimais. Gatvėje teiraujuosi, ko jie tokie nepatenkinti.

– Čia socialistai, o einame pas dešiniuosius.

Kitu žvilgsniu į pasaulį žvelgiantieji jau laukė prie vakarienei padengto stalo. Kelios šeimos, profesorius Bacevičius ir iš Argentinos mūsų pasitikti atvažiavęs savaitraščio „Argentinos lietuvių balsas“ redaktorius Pranas Ožinskas. Šnekamės apie muziką, apie šachmatus, apie viską.

Ožinskas, sakydamas kalbą, pabrėžia būtinybę Urugvajaus ir Argentinos lietuviams bendradarbiauti, tiesi vieni kitiems draugišką ranką.

Aš irgi sakau trumpą kalbą apie lietuvių, plaukusius per vandenyną laimės ieškoti, ir jaunuosius mūsų šachmatininkus, taip pat išsirengusius į tolimą kelionę, idant nudžiugintų tautiečius sėkmingu žaidimu. Pasaulio olimpiadoje mums teks sėsti prie stalo su senųjų valstybių atstovais ir parodyti, ką galime.

Prie manęs prieina gale stalo sėdėjęs mandagus ponas. Lyg ir matytas.

– Ksaverai, savo akimis netikiu. Ar čia tu? Tik iš balso pažinau.

Tai susitikimas! Atmintyje iškyla tūkstantis devyni šimtai devynioliktųjų metų mūsų Latvijos laukuose. Mūsų Panevėžio atskirasis batalionas kaunasi su bolševikais. Zvimbija kulkos, o jis ramiai šluostosi skepetaitė pensnė, mat rytas ūkanotas... Ir staiga – šimto kelių kryžkelėje – spaudžiamie vienas kitam rankas.

Laikas grįžti į laivą. Priplaukoje mus išlydi gausus būrys – kažin ar ilgam susibroliausių? – lietuvių.

Buenos Airės

Laivui atitolus nuo kranto, užėjęs į kajutę randu jauną lietuvį, *dėl draugystės* nutarusį su mumis vykti net į Argentiną.

Tenka rimtai apsvarstyti šį klausimą. Ypač karštai jį gina Raclauskienė.

– Suprask. Juk mes – vienos idėjos žmonės. Turiu jam padėti.

Mane ši idėjinė bendrystė ne itin domina. Neramina galimi nemalonumai. Bet, išklauses kaltinimų, kad nesu patriotas, pasiduodu. Tautvaišas atsigula ant grindų, o naujakuris – į jo lovą.

Pagaliau rugpjūčio dvidešimt pirmosios rytą – pirmadienį – priplaukiame Buenos Aires, šachmatine tvarka išplanuotą miestą. Užvožiu atvykėliui savo skrybėlę ir nepastebimai atvedu į denį. Įduodu sumuštinių, cigarečių ir sutariame, kad maloni mūsų pažintis baigta, o toliau teks sukotis pačiam.

Pirmieji į laivą braunasi fotografai. Priplaukoje jau įžiūriu išvaizdžią, – juodai vilkinčio, su katiliuku, – konsulo Broniaus Blaveščiūno figūrą. Mes pažįstami nuo Kauno laikų. Iš tolo sveikinamės.

Prasideda formalumai su pasais. Matau, kaip argentiniečių valdininkai klausinėja mūsų naująjį draugą. Atsisveikiname žvilgsniais. Muitinė. Lagaminai apžiūrimi tik dėl akių. Praėję pro sargybinių saugomus vartus, linksmai spaudžiame sutinkančių lietuvių rankas. Pasiuntinybės tarnautojas įteikia laišką nuo Helgos. Tai atsakymas į manąjį, siųstą oro paštu iš Pernambuko. Gera, kad taip greitai galima oru perduoti mintis ir jausmus.

Mus nuveža į *Palace* viešbutį. Ant fasado elektros lempučių apšviesta didžiulė žirgo galva. Krinta į akis perdėtas tarnautojų dabšnumas, juodi ūseliai, sulaižyti plaukai, veidrodinis batų blizgesys. Gauname kambarius. Apsigyvenu su latviu Friciu Apšnieku.

Restorane komandos sėdi atskirai. Ant stalelių kiekvienos šalies vėliavėlės. Pietūs trunka dvi valandas. Jei taip kasdien, prarasime daug laiko. Turime slapta planą persikraustyti į pensoną.

Vestibiulyje mūsų laukia du lietuviai. Vienas jų – sporto klubo pirmininkas Šimkus. Jam konsulo pavesta mums padėti. Tuoj pat prašome rasti mums kambarius pensione.

Orientyras

Kitą dieną – rugpjūčio dvidešimt antrąją – mudu su Luckiu Argentinos šachmatų klube įteikiame dovaną – gintarinius šachmatų. Argentiniečių susižavėjimas beribis. Čiupinėja, dėlioja figūras, grožisi. Užsimename, kad mums ramiau būtų gyventi pensione. Sutariame su sporto klubo pir-

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

mininku Šimkumi, kad gausime viešbučiui skirtus pinigus ir įsitaisysim ten, kur mums patogiau.

Persikeliame į Vengrijos vokiečio pensioną *La Valle 560*. Trys kambariai, langai į kiemą, pietūs ir vakarienė – viskas triskart pigiau negu viešbutyje. Pasijuntame kaip namie. Kam mums tas liokajiškas viešbučio blizgesys?

Visų širdžiai ypač mielas tampa Respublikos aikštės obeliskas, sukėlęs karštų diskusijų po to, kai marmurinis jo dangalas ėmė kristi. Jį pastatęs burmistras, nugvelbęs pusę milijono, išrūko į užsienį, ir paminklas, ilgėdamasis miesto tėvo, pravirko apdailos plytomis. Įsiplieskė tropinis ginčų karštis. Vieni reikalavo paminklą sunaikinti. Respublikos prezidentas jį gynė. Mes irgi visa širdimi buvome už tai, kad liktų, nes tarnavo kaip puikus orientyras.

Glaudžiai susimezgė mūsų gyve-

Dieną – komandų kapitonų susitikimas. Prašmatni *Politeama* teatro fojė. Bet ant stalų nėra peleninių. Nuorūkos metamos ant grindų. Traukiame burtus. Sudaromos keturios grupės. Mes patenkame į stiprią C grupę:

1. Argentina
2. Islandija
3. Danija
4. Lietuva
5. Ekvadoras
6. Airija
7. Olandija

Olimpiados atidarymas

Rugpjūčio dvidešimt trečiosios vakarė² Argentinos Respublikos prezidentas Roberto’as Ortizas iškilmingai atidaro olimpiadą. Milžiniškas *Politeama*³ teatras išpuostas visų turnyre dalyvaujančių tautų vėliavomis.

Keturių aukštų ložės sausakimšos. Karinio orkestro ir plojimų lydimi,

argentinietės niekada viešoje vietoje nežiūri į vyrus, nes tai neoru, be to, pavojinga. Tačiau visi daug skaitė apie olimpiadą ir žiūri į mus ne kaip į vyrus, o kaip į šachmatininkus.

Tokią žinią priimame kaip smūgį žemiau juosmens.

Tautų mūšis

Likus penkioms minutėms iki didžiųjų įvykių pradžios⁴vos prasibrauname į *Politeama* teatrą. Einame žaisti tiesiai iš gryo oro, išpūdžių nesujaudinti. Teatras sausakimšas. Staleliai nuo žiūrovų atskirti žalia virve. Tvyro laukimas.

Devinta valanda vakaro. Gongas. Teisėjai paleidžia kontrolinius laikrodžius. Galvų miškas palinksta virš lentų, aibė protų neria į mūšį. Šachmatų figūros atgyja.

Ekvadoras-Lietuva. Juodaplaukės, nedidukės, su juodais ūseliais figūros prieš mūsų šviesbruvius šachmati-

mą ir teikia jam pasitenkinimo.

Lankytojai mūru apjuosę stalelius, prie kurių žaidžia moterys. Degančiomis akimis, neapsakomai smalsiai žiūri išsidabinę argentiniečiai į šachmatininkes, kurių išraudę skruostai išduoda, kaip nelengva būti ryjams vyriškų žvilgsnių apsto. Ypač gyva prie vokietaitės Sonjės Graf. Valsybė atėmė jai pilietybę. Gabi šachmatininkė, pasaulio pirmenybėse kovojusi su Vera Menčik, nutarė žūtibūt žaisti turnyre ir pasirinko juodą vėliavą. Įsikandusi papirosą, trumpai apsikirpusi, rėksmingų spalvų bliuze, ji daug kam kelia nuostabą.

O kiek kovos įkarščio ir stulbinamų kombinacijų moterų lentose! Regis, jos pamiršo viską pasaulyje. Prarasta figūra, padėtis grėsminga. Blykšta šviesiaplaukė, o įsiaistrinusi, vien rega virtusi juodbruvė pietietė sviedžia atakon ir juoduosius žirgus, ir karalienę prieš kamputin įvytą baltąjį karalių, kurio žūtis neišvengiama. Tačiau puolimo įkarštyje juodasis žirgas išoka į rikio liniją ir tampa savojo neapdairumo auka. Dabar jau bala kubietės veidas. Išsigandusi traukia iš mūšio lauko ir kitą žirgą. Šviesiaplaukė atsikvepia. Jau ramesne ranka stumteli pagalbbon bokštą. Bet priešės rikis veja nuo linijos baltųjų karalienę. Dairosi karalienė. Trauktis už pėstininkų nesinori. Priekyje – kraupiai baugi, bet viliojanti tuštuma. Įžūliai atsistoja prieš juodąjį karalių, pasislėpusį už pėstininkų. Vienas ją puola, bet ji nuteškia mažiuką. Vėl iššoka rikis. Apšižvalgo baltoji karalienė. Štai nepavojingas laukelis. Tylutėliai žengia į jį. To tik ir laukė juodasis žirgas. Šuolis, ir įbūgusi karalienė net pamiršta pridengti taip puikiai jai pasitarnavusį rikį. Juodasis žirgas kerštingai jį pribaigia. Veltui antrasis bokštas skuba užimti linijos. Juodasis rikis pralaužia pėstininkų grandinę, ir – o varge! – prie pat baltojo karaliaus šono išdygsta juodoji karalienė. Įsiplieskia baltosios pavydas, užverda kraujas – kaip drįsta pašalietė gretintis prie josios karaliaus. Viską pamiršusi, muša varžovę. Šoniniu smūgiu juodasis rikis atima jai gyvybę, bet... ir pats krenta nuo galingojo bokšto. Tada žirgas mikliu šuoliu muša bokštą, pats atsidurdamas saugioje vietoje. Atsiveria tuštumos. Įtampa dingsta. Karaliai išžygiuoja vienas prieš kitą, burdami išsklaidytą kariuomenę. Kovos įkarštis atslūgsta, priešininkės jau nebepamiršta nuspauti laikrodžio.

Publika dūzgia kaip bitės prieš išskrendant spiečiui.

Vaikščioju nuo vieno mūsiškių staliuko prie kito. Staiga regiu triumfuojančią Luckio šypseną. Priešininkas pasidavė.

– Aš pirmas pasiekiau pergalę! – neįstengia tramdyti džiugėsio Luckis.

Ir kitų padėtis gera. Netrukus nuo lentos su pergale pakyla Mikėnas.

Antrame aukšte ant sienos kaba lentos, rodančios figūrų išsidėstymą. Aliochino ir Capablancos padėtis prastoka. Abu kovoja dėl lygiųjų.

Tautvaišas ir Vaitonis taip pat pasiekia pergales. 4:0! Geriau nė svajoti negalėjome! Tik nusiminęs Raclauskienės veidas sako – 0! Guodžiu ją.

Gongas. Pirma valanda nakties. Užrašomos nebaigtos partijos. Pamažu, gerdamiesi į sienas, grindis, lubas, tilsta mūšio aistros kupini garsai: *kirsk pėstininku... aktyvink bokštą septintoje gultinėje... atlik trumpąją rokiruotę... spausk karalių trape... keiskimės valdovėmis... karaliui patas... nukirto žirgą... žūva rikis... šachas... matas... karalius mirė ...*

Nukelta į 8 psl.

Czerniako – Capablancos dvikova, Buenos Airės, 1939

nimas su šia didžiule aikšte. Smagiai švytuodavome per ją žvalūs ir linksmi po pergalių. Dūlinome pusiaunakčiu, pavargę ir išsekę po pralaimėjimų, apnikti slogios vienatvės ar liūdesio.

Burtai

Rytoj olimpiados atidarymas. Iš vakaro su Luckiu einame į šachmatų klubą, įsikūrusį *Avenida de Mayo*. Klubas per du aukštus – penktąjį ir šeštąjį. Šimtas dvidešimt tarnautojų. Ne tylantys telefonų skambučiai. Ausys pripranta prie melodingo, visur skambančio *maĖana* – rytoj.

Gauname ženkliukus. Pakraščiu apvestas užrašas baltame fone – *Federacion Argentina de Ajedrez*. Viduryje – šachmatų žirgo galva, juodame fone aukso raidėmis išrašyta – *Torneo de la Naciones Buenos Aires 1939*.

Čia pat susipažįstame su vertėju – Konstantinu Norkumi iš „Argentinos lietuvių balso“. Vykstame į viešbutį palikti pensiono adreso, kad persiustų laiškus. Tenai nemenkas sujudimas. Esame kviečiami į radijo studiją. Mūsų vardu Vaitonis sveikina Argentiną ir – keliais žodžiais – visus tautiečius.

vietas užima prezidentas, ministrai, kardinolas, miesto valdžia. Buenos Airių meras Alexanderis Ruebas sako įžanginę kalbą. Jam ir visai Argentinai dėkoja Tarptautinės šachmatų federacijos pirmininkas ponas Augusto’as de Muro’as. Renginį palaimina kardinolas Santiago’as Copello’as. Akina prožektoriai. Filmuojama. Plojimų protrūkis, kai dvidešimt moterų prieina prie prezidento, ir jis kiekvieną pasveikina. Didžiausio nusistebėjimo ir viešo pasisėkimo sulaukia tautiniu kostiumu pasipuošusi Elena Raclauskienė. Kitą dieną apie šį kostiumą rašo visi laikraščiai. Šachmatininkai tvirtina, kad tokio iškilmingo atidarymo dar nebuvo matę.

Mus užkalbina iš Kauno laikų pažįstamas pianistas Bangas. Kviečia vakare į kavinę. Norkus siūlo geriau eiti gerti alaus, bet aš nesutinku. Rytoj turnyras. Jokių svaigalų. Kava – kas kita.

Užsukame į *El Gitano* kavinę. Vengrų orkestras su pasaulinio garso smuikininku. Kelneriai vilki tautiniais drabužiais. Juntame visų dėmesį. Labiausiai širdį glosto gražuolių žvilgsniai. Bangas paaiškina, kad išdidžios

ninkus. Pirmieji ėjimai.

Bet didžiausi publikos telkiniai ten, kur garsūs vardai: Kubai atstovaujantis Capablanca, Prancūzijai – Aliochinas, Palestinai – Czerniakas, Bulgarijai – Tsvetkovas, Estijai – Keresas, Švedijai – Ståhlbergas.

Žinia, daugiausia žvilgsnių prikaustęs Pietų Amerikos dievaitis – José Raūlis Capablanca. Juste junt, kad jį ir minią jungia viena kraujotaka. Jai reikia garbinamo stabo, jam – ekstaziškai žvelgiančių akių, kad galėtų misti kvaišulio ir nuolankumo syvais. Prieš kitą didenybę – Aliochiną – minia taip pat skiriasi kaip Raudonosios jūros vandenys, nes tūkstantis devyni šimtai dvidešimt septintaisiais kaip tik šiame mieste jis nubloškė nuo pasaulio sosto jų dievaitį. Visi godžiai laukia revanšo.

Keresas? Keresas? – klausinėja daugelis ir labai nustemba, išvydę lai-bą jaunatvišką figūrą. Smalsumą keičia meili šypseną. Daug kartų mačiau, kaip juodų akių smeigtukai smai-gyte smaigo įžymųį Estijos čempioną, apsišarvavusį nebyliu abejingumu. Raudona olando Lodewijko Prinso barzda irgi kelia triukšmingą džiaugs-

„Kur einu, vis ką nors matau, vis grožį matau...”

Lietuvos nacionaliniame muziejuje – Vytauto Augustino paroda „Fotografavau Lietuvą”

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Vienas ryškiausių tarpukario Lietuvos fotografų Vytautas Augustinas (1912–1999) gimė liepos 25 d. Leliūnų miestelyje, Ukmergės apskrityje siuvėjo Petro Augustino ir Marijonos Zarankaitės devynių vaikų šeimoje.

Kaip savamokslis pasų ir policijos fotografas tapo spaudos fotografu menininku bei pelnė medalius pasaulinėse parodose. Jo likimą nulėmė brolis Kazimieras, parvežęs iš Kauno fotoaparata. Paauglys Vytautas ėmė pelnytis duoną darydamas pasų nuotraukas Leliūnų gyventojams. Spausdavo „kaimo kamaroje skaičiuodamas mintyse”. Brolio Kazimiero iniciatyva 1929 m. persikėlė į Kauną ir įsidarbino firmoje „Viskas fotografijai”: plovė vones, ryškino juostas, darė kopijas, maždaug po šešerių metų jau dirbo policijos rezerve fotografu (o buvo svajota mokyti Meno mokykloje...). Dirbdamas stebėjo gamtą, mokėsi iš gamtos ir fotografavo gamtą, žmonių šventes. Nuotraukas ėmė spausdinti „Policija,” „Naujoji Romuva”, „Jaunoji karta”, „Skautų aidas”, „Trimitas”, „Karys.”

Parodos ir apdovanojimai. 1933 m. įsikūrė Lietuvos fotomėgėjų sąjunga (1936 m. vadinama Lietuvos fotomėgėjų draugija), Vytautas Augustinas 1935–1938 m. savo darbus rodė draugijos rengtose parodose Kaune ir 1940 m. – Vilniuje. 1937 m., surengus ketvirtąją fotomėgėjų draugijos parodą, pelnė pirmą premiją. Tais pačiais metais Tarptautinėje Paryžiaus technikos ir meno parodoje (kartu su kitais Lietuvos fotografais) apdovanotas aukso medaliu. 1939 m. jo fotografijos eksponuotos New Yorko pasaulinėje parodoje.

Dalyvavo ir fiksavo atgaunant Vilnių. Pripažintas Lietuvoje ir užsienyje, Užsienio reikalų ministerijos buvo paprašytas teikti ministerijai fotografijas, skirtas Lietuvai pristatyti užsienyje. 1939 m. spalio 27–29 dienomis kaip „Spaudos fondo” darbuotojas V. Augustinas kartu su Lietuvos kariuomene žygiavo į Vilnių ir užfiksavo pagrindines sostinės atgavimo akimirkas.

Optimizmas ir entuziazmas. Dokumentika. Vytautas Augustinas fiksavo įvairius Nepriklausomos Lietuvos renginius, pvz., Antrosios skautų stovyklos atidarymą Aukštojoje Panemunėje, eitynes Lietuvos sąjungos skautų šefui – Antanui Smetonai pagerbti (1938 m. liepos 10 d.). Vytauto Augustino fotografijose – šokanti, žygiuojanti, kupina entuziazmo Lietuva. Jauni, gražūs, pasitempę, sportiški, kupini vilčių kraštiečiai.

Ypatingas matymas ir pajautimas. Vytauto Augustino kūrybos vizitinė kortelė – fotografija „Lietuvaitės,” dvi merginos tautiniais kostiumais rugių lauke (1937 m.). Jo fotoaparato akis fiksavo Lietuvos miestelius (jų panoramą gamtos fone), Vilniaus ir Kauno architektūrą, Klaipėdos uosto, pajūrio vaizdus, išpūdingus Lietuvos, daugiausia Aukštaitijos, peizažus. Užfiksuotas Nemuno slėnis ties Pažaisliu 1936–1938 m. (dabar šioje vietoje yra marios), Nemuno ir Merkinės santaka nuo Merkinės piliakalnio 1936–1938 m. Toks didelis dangaus kosmosas su debesų laivais. „Kur einu, vis ką nors matau, vis grožį matau. Jei matai, tai nufotografuosi”, – sakė Vytautas Augustinas, 1996 m. paklaustas, iš kur tas ypatingas matymas ir pajautimas, ką ir kaip fotografuoti.

Spaudos kadrai sovietmečiu. 1940 m. sovietų okupacija nutraukė nepriklausomos Lietuvos valstybės raidą. Brutali svetima jėga, pamindama puoselėtas vertybes, sugriovė du dešimtmečius kurto gyvenimo pamatus. Vytautas Augustinas fiksavo šiuos proce-

Žygiuojanti ir švenčianti Vytauto Augustino Lietuva

sus – prosovietinius veikėjus, sutrikusius buvusios Lietuvos kariuomenės kariškius, išsigandusius mokinius su vadų portretais rankose. Fotografas tuo metu dirbo dienraštyje „Darbo Lietuva”, vėliau pavadintame „Tarybų Lietuva,” paskui perėjo į „Tiesą”, iš ten – į „Liaudies ūkį.” 1941 m. birželį prasidėjus suėmimams, pasitraukė iš Kauno. Antrasis pasaulinis karas jį pasiekė giminėje – Leliūnuose. Karo metais fotografas, Broniaus Kviklio pakviestas, dirbo leidinyje „Policija”.

Emigrantas, bet fotografas. 1944 m. liepą artėjant frontui, susidėjęs negatyvus į medinį lagaminėlį, Vytautas Augustinas dviračiu išvažiavo į Vakarų. 1945–1949 metais gyveno perkeltųjų asmenų (DP) stovyklose Vokietijoje. Čia 1945 m. Berlyne nusipirktu fotoaparatu fiksavo lietuvių gyvenimą. 1949 m. išvyko į JAV, kur įsidarbino spalvotosios fotografijos laboratorijoje. Fotografijos iš Vytauto Augustino archyvo spausdintos išeivijos spaudoje: žurnale „Aidai,” įvairiuose reprezentaciniuose leidiniuose, jo darbais iliustruota Bostone leista „Lietuvių enciklopedija,” Broniaus Kviklio „Mūsų Lietuva.” New Yorke 1951 m. išleistas fotografijų albumas *Our Country Lithuania (Tėvynė Lietuva)*, 1955 m. – *Lithuania (Lietuva)*.

Sugrįžtuvės ir medinio lagaminėlio lauktuvės. 1995 m. fotografas grįžo į Lietuvą. Lydimas sūnėno poeto Algimanto Baltakio, apsilankė Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Po pokalbio su muziejaus direktore mediniame lagaminėlyje išsivežtus negatyvus padovanojo muziejui. 1997 m. minint Vytauto Augustino 85-mečių Lietuvos nacionaliniame muziejuje surengta jo paroda „Fotografavau Lietuvą,” išleistas kuklus pa-

Vytauto Augustino kūrybos vizitinė kortelė – fotografija „Lietuvaitės”, 1937

rodos katalogas. 2012 m., minint šimtąsias jo metines, surengta paroda „Tėvynė Lietuva”.

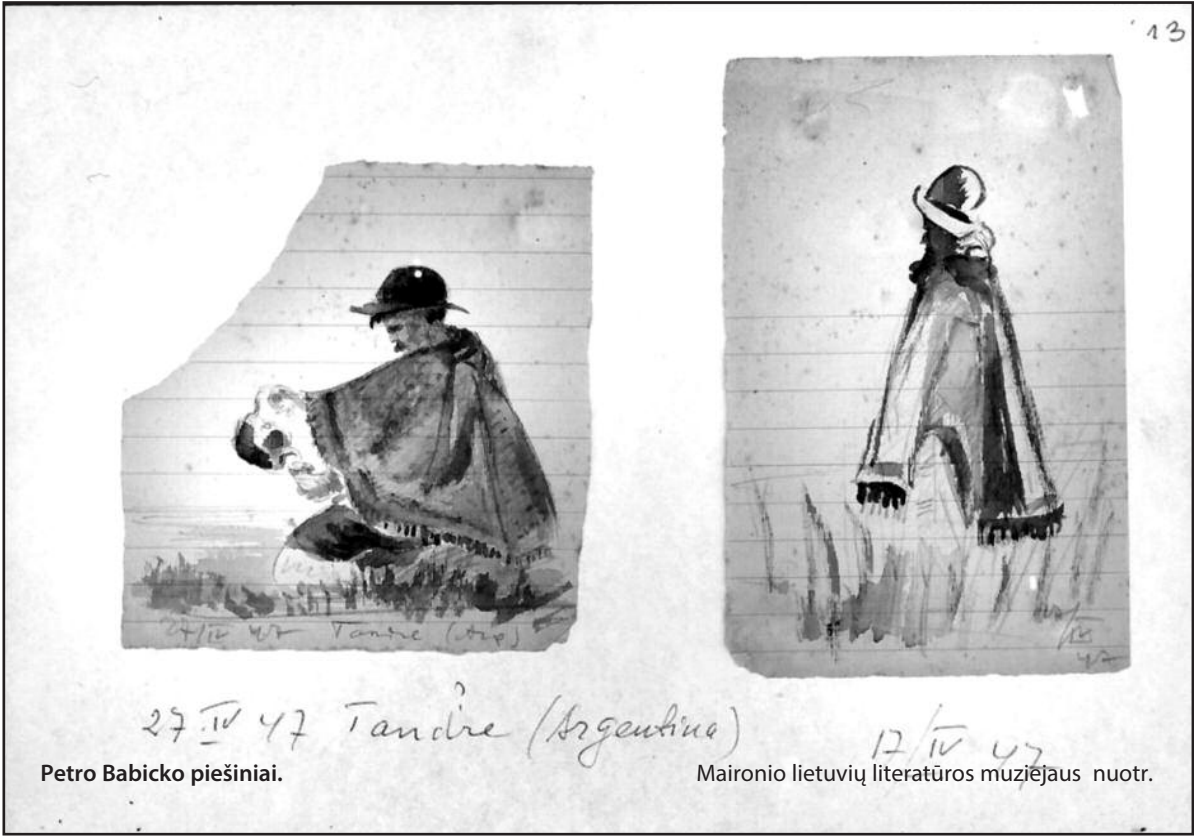
Taigi ši paroda yra trečioji jam sugrįžus. Paroda pakylėta, poetiška, labai spalvinga, nors nespaltvota (parodos kuratorė – Vitalija Juočytė, dailininkė Giedrė Narbutienė, fotografijas parodai atspaudė Algirdas Juodis). Kaip ir daugelis šiomet rengiamų unikalių parodų, ji skirta Lietuvos valstybės šimtmečiui. Ta proga išleistas fotografo istoriko Stanislavo Žvirgždo sudarytas Vytauto Augustino kūrybos albumas „Fotografavau Lietuvą”. Paroda veiks iki 2018 m. kovo 25 d.

Vytauto Augustino parodos „Fotografavau Lietuvą” viena iš daugelio sienų.

Laimutės Vasiliauskaitės - Rožukienės nuotr.

Vertybės Petro Babicko lyrikoje (2)

Pabaiga.
Pradžia 2018 m. vasario 24 d. „Kultūroje”

DEIMANTĖ ŽUKAUSKIENĖ

1944 m. Babickas su didžiąja emigrantų banga pasitraukė į Vokietiją¹. Ten gyveno dvejus metus, persikėlė į Italiją, Romą. Vėliau pasiekė Braziliją, kurį laiką dar gyveno Kanadoje ir 1949 m. visam laikui apsigyveno Brazilijoje, Rio de Janeire. Karas ir pokaris emigrantams buvo savotiškas pasitikrinimo, talkos bei organizavimosi laikas. Senoji išeivių banga tiesiogiai karo nejuto, tačiau išgyveno kartu su Lietuva. Prie anksčiau atvykusių lietuvių vėliau jungėsi dipukai arba kitaip – poetai ir kariai². Karo žaizdos, pabėgimo kaltės ir gėdos jausmas, ypatinga pagarba likusiems Lietuvoje tapo akstinu skleisti žinių apie Lietuvą. Taip kelios emigrantų bangos susijungė į vadinamąją Lietuvos laisvės bylą. Brazilijoje steigėsi įvairios draugijos, sąjungos, buvo leidžiama spauda, knygos, organizuojami susitikimai su politikais. Visa šia veikla siekta atkreipti ne tik vietinių, bet ir pasaulio dėmesį ir informuoti apie nelaisvos Lietuvos klausimą.

Tokiame istoriniame kontekste kūrė Petras Babickas. Rašytojas aktyviai reiškęsi Rio de Janeiro lietuvių bendruomenėje, rašė. Vėliau dirbo Lietuvos pasiuntinybės Brazilijoje sekretoriumi, kultūros skyriaus vedėju ir spaudos atašė, vedė savaitinę radijo valandėlę portugalų kalba „Lietuvos balsas”. Paskutiniaus gyvenimo metais P. Babickas vertėsi sunkiai. Rašytojo archyve yra išlikęs lapelis, rašytas prieš operaciją su testamentiniu rankraščiu tam atvejui, jei „aš nueičiau Anapus”, kuriame išvardytos skolos, o pabaiga lakoniška ir netikėta: „Ačiū visiems. Atsiprašau. Lietuva bus laisva! Petras Babickas.”<...>³. Petras Babickas buvo aktyvus kovotojas už Lietuvos laisvę. Tai aiškėja iš jo gyvenimo detalių ir kūrybos. „Kai mirė Stalinas, Babickas didžiausio Rio de Žaneiro dienraščio korespondentui nediplomatiškai leptelėjo, jog tai esanti maloni naujiena, ir pateko į pirmuosius oficialiosios spaudos puslapius⁴.” Rašytojas išleido publicistinių, grožinių knygų apie Lietuvą. Atsakomybės žmonėms, tiesos, teisingumo poreikis skatino kurti. Ilgainiui keitėsi ne tik poeto santykis su pasauliu, bet ir su pačiu savimi – kūrybos procesu ir su menamu adresatu. Temų, įvaizdžių prasme poezija veda į Lietuvą, tuo tarpu poeto geografinis kelias tolsta nuo tėvynės: Vokietija, Italija ir galiausiai – Brazilija. 1947 m. išleistame poezijos rinkinyje „Svetimaj padangėj” ryškios tautinės vertybės.

Pasitraukimas iš Lietuvos visiškai pakeitė Petro Babicko gyvenimą, pasaulėvoką, savimone. Pasikeitus gyvenimo sąlygoms, pasikeitė ir vertybių matas. „Tremtyje atskaitos taškai, vertinimo kriterijai susvyravo, iškilo būtinybė juos keisti⁵<...>”

Poetas egzilyje pagrindiniu savo uždaviniu laikė tautinių vertybių perteikimą. Jis jautė būtinybę kurti iš atmintyje įstrigusių fragmentų. Poezijos pagrindu tampa istorinė atmintis, gimtoji žemė, praeities kultūra, kalba.

VILNIAUS KATEDRAI

Slėnyje Šventaragio skaisti ir balta
Stovi ji, kaip gražiausioji puokštė lelijų,
Už jos kuoras pilies, vėliava iškelta
Ir Vytis vėliavoj skrieja, rodos, atgyjęs.

Atėjūnai, pikti svetimieji bernai,
Prie šventųjų jos kojų nūn trankos įniršę,
Lietuvos milžinai sergi ją nūnai,
O ir sūnūs svetur jos dalios neužmiršo.

Ar žinai, ko ji liūdi ir ilgis ir klauso
Ką šiūrena naktis ir Sietynas šviesus?
Ji palaiminti trokšta benamius visus...

Ir tada jai atsiveria gedulo dausos:
Vargas. Badas. Mirtis... O aš našlaičiams taip šalta, –
Juodas šydas uždengia krūtinę jos baltą.

Tucuman, 47.

Eilėraštyje „Vilniaus Katedrai” konkretūs laiko ir vietos rodikliai suponuoja skaitytojo sąmonėje kūrinyje vaizduojamojo laiko paveikslą. Kūrinio erdvė, į kurią nusikeliama prisiminimuose - Vilnius, Šventaragio slėnis. Vilnius kaip veiksmo fonas daug pasako apie lyrinio subjekto santykį ne tik su miestu, bet ir su istoriniais procesais. Lyrinis subjektas įvykiuose dalyvauja kaip atokus stebėtojas, tačiau tuo pačiu metu visomis keturiomis įsikibęs į lietuvišką žemės lopinėlių. Tremtinys - praradęs viltį, prisirišęs prie atsiminimų, vietų: „O ir sūnūs svetur jos dalios neužmiršo.” Svarbus vaidmuo skirtas pažymint laiką peizažu. Karo, okupacijos temas poetas sieja su juoda spalva. Nelaimę ženklina juodas šydas. Ypatingą svarbą šiame eilėraštyje užima istorinė atmintis, pagarbus santykis su tautine kultūra.

NAUJAKURIUI BRAZILIJOJE

Man gaila Lietuvos, sapnuoju ją dažnai,
Matau ją verkiančią prie išardytų gūžtų.

Eilėraštyje „Naujakuriai Brazilijoje” jau matome kitą poetinę situaciją ir kitą transformaciją. Lietuvos įvaizdis personifikuojamas. Lyrinis „aš” mato Lietuvą kaip žmogų (moterį), kuris gaili sunaikintų, suniokotų namų. Čia labai tiktų Romualdo Granausko namų sąvoka. Namai reiškė gyvenimą, o išardyti namai – išardytas gyvenimas.

NĖRA TOKIO KRAŠTO

Nėra tokio krašto visame pasauly:
Lietuva! Vien vardas – mielas ir didus, –
Tik greičiau sugrįžki pavasario saule
Ir sulaužyk kietus Nemuno ledus!

Eilėraštyje „Nėra tokio krašto” pateikiamas idealizuotas Lietuvos vaizdas: „tamsios girios”, „jūra gintarinė”, „ežerėliai kaip žydintis linai,” tačiau eilėraščio centru tampa okupacijos metas. Karas vaizduojamas kaip gūdi žiema, o Lietuvą sukaustęs ledas (okupacija), kurį gali ištirpdyti saulė, jos keliskart prašoma: „Tik greičiau sugrįžki, pavasario saule.” Gaivališkai karo jėgai išryškinti dažnai naudojamos tokios gamtinės metaforos. Tačiau taip pat galime jausti neryškią laisvos Lietuvos nuojautą.

LIETUVA

Matau tave, kaip aušrą skaisčią, –
Gintarų nuostabių šalie,
Buvai ir būsi žemė aiščių
Ir nieks tavęs nenugalės!

Tava širdis – žemčiūgas grynas
Teisybės, meilės ir kovos, –
Žaliuokit amžius ažuolynai
Tėvynės mūsų Lietuvos!

Santos, 47.

Tėvynės laisvės bylos lyrikoje galime pastebėti nemažai tradicinių įvaizdžių. Tai atsispindi ir eilėraštyje „Lietuva”: gintarų, ažuolų kraštas, Aiščių žemė. Tačiau būtent šiame eilėraštyje tėvynė regima ne kaip auka, trypiama ir niekinama okupantų, bet kaip galybė. Nieks jos nenugalės, nes tėvynės širdyje – „teisybė, meilė, kova”, kitaip sakant, vertybės, kurios negali būti paneigtos.

ATEIS DIENA

(Išvietintam draugui B.K)

Ateis diena, kai šis išpaikęs
Niekšybėję ir kraujuos
Pasaulis krykštaus vėl, kaip vaikas,
Taikos namuos naujuos.

Nūn, kol dar kalbos begalinės
Dėl teisių ir baudų, –
Nekelki kruvinos milinės
Nuo kruvinų grindų.

Tegu jie žengs per ją į puotą, –
Aplenkti negalės! –
Gal neišdrįs visai parduoti
Mūs mylimos šalies.

Žaizdų negyjantieji randai
Nuo įtamos pajuos,
Kai pagal sutartą komandą
Išvietinsime juos!

Buenos Aires, 47.

Išvietintieji (angl. displaced persons) – būtent taip buvo vadinami pasitraukusieji iš Lietuvos Antrojo pasaulinio karo metu. Vienam tokio likimo draugui ir skirtas šis eilėraštis. Pasaulis apibūdintas kaip „išpaikęs niekšybėję”, t. y. be jokių verčių, pasaulis be Dievo, kuriame dabar egzistuoja teisės ir baudos, o žmogus yra sutriptytas ir nužemintas (kruvina milinė ant grindų). Norima sužinoti, kaip toli gali nueiti užgrobėjas: „Gal neišdrįs visai parduoti/ Mūs mylimos šalies.” Šis eilėraštis kviečia kovoti dėl laisvės, kovoti su kolonizatoriumi. Lyrinis „aš” sielojosi dėl prislėgtos tautos likimo („Žaizdų negyjantieji randai”). Eilėraštis parašytas kaip savotiškas kovos manifestas, kaip direktyva sau ir kraštui. Pastebima laisvos Lietuvos vizija. Eilėraščio pabaigoje panaudotas įdomus meninis apvertimas: „Išvietinsime juos”. Iš-tremti kolonizatorių iš šalies taip, kaip buvo padaryta su eilėraščio subjektu.

Nukelta į 8 psl.

Gyvybės gambitas

Atkelta iš 5 psl.

Su sąlyga

Miegame ilgai. Ateina vietiniai lietuviai užprašyti sekmadienį pas juos į svečius. Vis dar nesiorientuojame vietinių organizacijų sanklodoje, ir keista girdėti, kai kviečia praleisti vakarą pas juos su sąlyga, jei neisime pas anuos.

– Kad žmogus vaikščiotų tiesiai, jam reikia ir kairės, ir dešinės kojos. Jokių išankstinių sąlygų nepriimame. Juk ne karo būvis. Kas kvies, pas tuos ir eisime. Mes, šachmatininkai, bendraujame su visais lietuviais.

– Norėjome ypatingai jus pagerbti.

– Puiku, tik be sąlygų.

– Tada privalome pasitarti su valdyba.

– Tarkitės. Ir ateikit vakare pasiūrėti, kaip žaidžiamo.

Pervertę laikraščius, einame pasivaikščioti po miestą. Visur jaučiame savo ženkliukų poveikį. Net senjoritos prašo autografų. Gerai, bet tik mainais į jų parašą ant atviruko: A los eximios jugadores de ajedrez, campeones en su lid recuerdo de la Argentina⁵ – Aurelija, Margarita Augusta, Chuana Marija, Jolunda ...

Antrą vakarą komanda vėl tvirtai renka taškus. Lietuva–Airija 4:0. Nusiminusi tik Raclauskienė. Aliochinas ir Capablanca su savo priešininkais pasiekia tik lygiąsias. Nelengva čempionams.

Baigiame žaisti pirmą valandą nakties. Iki antros užsirašinėjame ėjimus. Mikėnas skundžiasi, kad pjauna alkis.

El Gitano

Iš ryto griaustinis taip pagrumena, kad ilgai traška išklibinti dangaus pamatai.

Užsukame su Vaitoniu į mūsų pamėgtąją *El Gitano* kavinę. Nuo vengriškų smuikų skruzdės per nugarą bėginėja. Prie gretimo stalelio sėdi prašmatni tamsiaplaukė savinuskendusiu žvilgsniu. Iš tų, kuriomis gėrimasi. Smuikininkas ilgai groja jai. Melodija net užlūžta. Mudu su Vaitoniu negailime pagyrimų. Matome, kaip gražuolė stengiasi išgirsti mūsų šneką. Į sceną eina pianistas Bangas. Prašome ko nors lietuviško. Išgirdus šį žodį, nepažįstamosios veidas nušvinta keista šypsena. Grįžusiam Bangui pasakojame apie kaimynės elgesį. Jis labai mandagiai kreipiasi į ją:

– Gal teko būti Lietuvoje?

Jinai rusiškai atsako, jog taip. Esanti iš Lietuvos, tik kalbėti nebe-mokanti. Susipažįstame. Persėdame prie jos stalelio.

Ji – grafo Kosakovskio duktė. Gyvenusi prie Ukmergės, Vaitkuškio dvare.

– Ir aš nuo Ukmergės, – ištariu nepatikliai, o viduje visas virpu.

– Sakykite, – staiga su įstanga, lyg bandydama prisiminti kažką seniai pamiršta, klausia ji, – ar ten, kitame dvare, miške, tebestovi koplyčia – paminklas mano dėdei. Jis dėl meilės žuvo. Kaipgi tas dvaras vadinosi? Ni... Li... nepamenu.

– Lyduokiai.

– Taip, taip, Lyduokiai. Pamilo gubernantę. Tuoktis jiems neleido. Abu rado negyvus miške. – Akis tai niaukia liūdesio šydas, tai vėl jos tyros ir skaisčios.

– Prie to paminklo žiemą medžiodamas ilsiuosi. Mano namai vos už kelių kilometrų. Savo žirgu dažnai apjodinėju apylinkę. Visos istorijos man žinomos. Bet miško ten nebėra. Paminklas stovi laukuose.

– Maldauju, papasakokite daugiau. Noriu prisiminti... kaip sninga. – Gimtinės ilgesys palietė ją atminties bur-tų lazdele.

Pratrūkstu karštai, užsimiršęs:

– Pilkas dangus nusileidžia. Tyliai, be garso nusklendžia snaigė. Palietusi žemę, ji dingsta. Ore baltų dėmelių vis daugiau. Tankėjančiame sraute dangus ištirpsta. Žemė iš lėto bala, banguoja ir apmiršta iki pavasario. Vėjas pakelia purų debesį, o jis subyra į žvaigždžių dulkes. Eini be kelio, be kelio per laukus, vis giliau grimzdamas į sniegą, nakties juodumą pašviesinantį...

– Gana. Aš svaigstu...

Nutyly. Šnekasi tik mūsų akys.

Kalbėčiau vien geidžiamąją nuosaka – karštai, užsimiršęs, deja, reikia grįžti pas tebežaidžiančius draugus. Kviečiame ją eiti kartu. Mielai sutinka.

Mikėnas, kaip mandagus kavalierius, padovanoja pergale. Ir kiti tvirtina, kad ji atnešusi sėkmę. Partijoms pasibaigus, visi kartu einame namo. Ji gyvena prie obelisko. Atsisveikiname. Mano kūnas nužirgluoja viena kryptimi, o vaizduotė – kita. Kodėl radau ją čia, kaip tik šioje pasaulio vietoje? Moterį, šypsena galinčią uždegti pragarą. Vaikystę ji praleido Lietuvoje. Tada baleto studija Peterburge. Karas. Revoliucija. Badas. Šokis scenoje, kai sušala net šypsena. Bėgimas į pietus. Konstantinopolis. Viliojantys honorarai Pietų Amerikoje. Buenos Aírės. Laimė šypsosi. Vėl scena. Ir katastrofa. Lūžusi koja. Alinantis laukimas. Nykuma. Nuobodis. Vienatvė.

Vėliau ne kartą susitinkame. Jos nuotaika permaininga it brizas: dieną drėgnas – nuo jūros, naktį karštas – nuo kranto. Ji beprotiškai mane traukia, bet giliausioje gelmėje tūno nuojauta – mūsų keliai išsiskirs.

Kartą užėinu netikėtai, apimtas noro pasakyti, kad sniegas temsta prieš jos veido baltumą. Bet... Pajuntu oro sūkurį prie skubiai užveriamų miegamojo durų, žmogaus kvapą ir garsią tylą. Brenda basa kilimu. Prieblandos šešėliai palinksta virš jos, slėgdami augančiu svoriu. Veidrodyje išvystu dar neatsigavusį nuo vyriškos glamonės veidą. Šiurpu per kūną pereina jausmų banga.

Šoku pro duris. Išpuoli į gatvę. Už nugaros tebegirdžiu meldžiantį, sklidiną nevilties balsą: Nepalik maneš. Bėgu neatsiliepdamas, išdžiūvusia burna, o įkandin skrieja akla neišsipildžiusi svajonė.

1939 m. lapkričio 29 d.

Paiškinimai:

1 Klemensas Grauzinis (1880–1939) – Nepriklausomybės kovų savanoris, ūkininkas, į IV Seimą išrinktas Ukmergės rinkimų apygardoje, Kurkliuose buvo nutrenktas žaibo.

2 Maskvoje 1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašytas nacistinės Vokietijos ir SSRS paktas – Nepuolimo sutartis – bei slap-ti Vidurio ir Rytų Europos padalijimo protokolai. Pak-tą pasirašė šalių užsienio reikalų ministrai – Joachimas von Ribbentropas ir Viačeslavas Molotovas. Pagal šios sutarties slaptuosius protokolus į SSRS įtakos sferą pateko Suomija, Estija, Latvija, Rytų Lenkija ir dalis Rumunijos (Besarabija). Vokietijos įtakon pateko Lietuva ir Vakarų Lenkija.

3 *Politeama* teatras nugriautas 1950 m.

4 Pirmoji diena – 1939 m. rugpjūčio 24 d., ketvirtadienis.

5 Iškiliems šachmatų žaidėjams, varžybų čempionams Argentinai atminti (isp.).

Petras Babickas

Atkelta iš 7 psl.

Petras Babickas buvo tarp avantgardistų, kurie griovė klasikines estetines vertybes. Jam rūpėjo maištas, tradicijų griovimas, žaismas, savotiška bjaurumo estetika, tačiau vėliau nuo tokios estetikos autorius atitolo. Ši vertybinį kisma pavadinčiau ne atsi-tiktiniu, o dėsningu, ir tai suponuoja egzilinę situacija. Poetas nebetėsia Lietuvoje pradėtos avangardinės kūrybos tradicijos, tačiau juntama ta pati žodžio ekspresija, maišto idėja. Egzilyje Petro Babicko lyrika išreiškia tremties situaciją ir joje atsidūrusį žmogų. Kūriniai, rašyti jau egzode, atspindi savitą patirtį bei siek tiek – būties vertinimą. Poetas svetimoje erdvėje tampa savo tautos atstovu arba, kitaip sakant, angažuojasi į tautines vertybes. Poezijos rinkinyje „Svetimaj padangėj“ ryškios atminties, istorijos, maišto, laisvos Lietuvos vizijos. Petro Babicko poezijos pamatas – lietuvių kalba, etninė žemė, kraštovaizdis, tautosaka, pasaulėjauta ir pasaulėvoka. Gamtos, Lietuvos poetizavi-

mas būdingas patriotiniams eilėraš-čiams, praeitis tėvynėje dažnai idealizuota, trokštama į ją sugrįžti. Poetas bando atkurti ryšį su tradicijomis, tautos istorija ir kultūra, bando vadovautis praėjusio gyvenimo modeliais. Poezijos rinkinyje nebandoma svarstyti universalesnių būties problemų. Svetimas kraštas Petro Babicko poezijoje beveik neegzistuoja ir ne-funkcionuoja. Patriotinė Babicko lyrika tapo kovos už užgrobtos Lietuvos laisvę išraiška.

1 Emigracija į Pietų Ameriką vyko keliais etapais. Pirmoji emigracija dar XIX a. Tai visai negausus lietuvių būrelis davęs pradžią lietuvių kolonijų kūrimuisi. Masinė emigracija į Braziliją, Argentiną ir Urugvajų prasidėjo XX a. pradžioje. Šiuo laikotarpiu priskaičiuojama apie 60 proc. visų emigravusių lietuvių. Tai vadinamieji ekonominiai emigrantai (grynoriai). Su šia banga siejama ir kultūrinės veiklos pradžia. Tai spaudos, knygų leidyba, mokyklų, etninių draugijų, konsulatų steigimas. Trečioji emigracijos banga, nulemta politinių priežasčių, t.y. Lietuvos okupacijos fakto. Atrandamos naujos emigracijos kryptys: Venesuela, Kolumbija. Per Antrąjį pasaulinį karą Pietų Amerikos lietuvių kultūrinė veikla buvo pristabdyta. Vietos valdžia griežtai kontroliavo svetimaucių veiklą, o kai kurios organizacijos buvo priverstos užsida-ryti, tačiau po karo spaudos, kalbos teisė buvo sugrąžinta.

2 Istoriko Egidijaus Aleksandravičiaus terminas: Alek-sandravičius E., Karklo diegas, Vilnius:Versus Aureus, 2013. p. 411

3 Ruseckaitė Aldona, Petras Babickas Archyvai, Mairo-nio literatūros muziejus: 2010, p. 21

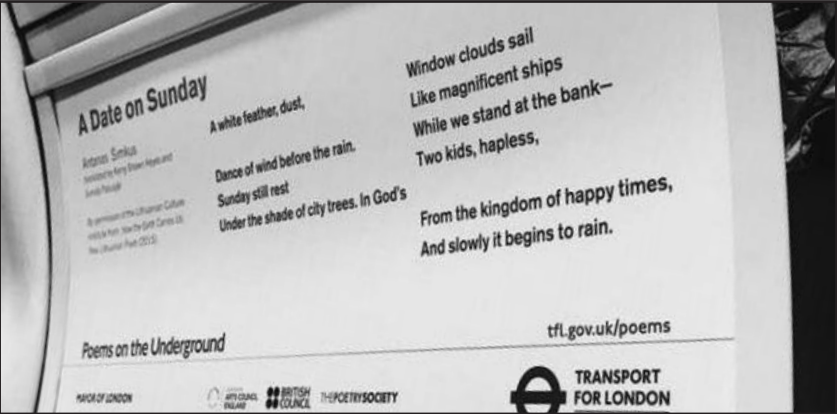
4 Ruseckaitė Aldona, Petras Babickas Archyvai, Mairo-nio literatūros muziejus: 2010, p. 23

5 Kuizinienė D., Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950, Versus Aureus, 2003, P. 12

Kultūros kronika

Diuseldorfe atidarytas galerijos „Meno parkas“ filialas, kuriame pristatyta meniniko Donato Stankevičiaus paroda – darbų serija „Reselling (Perpardavimas)“. Autorius sukūrė projektą apie daiktų perpardavinėtojų turgų – unikalią, savotiškomis vertybėmis ir taisyklėmis grįstą subkultūrą. Parodoje pristatomos nuotraukos ir videofilmas su performanso dokumentacija. Šis provokuojantis ir socialiai jautrus projektas atsirado kaip dar viena traukos vieta Diuseldorfo fotografijos festivalyje, greta žinomų autorių reportažų iš karštųjų pasaulio taškų, karo zonų, parodų, kalbančių apie socialines aktualijas bei naujas kūrybines tendencijas.

Londono metro traukiniuose, kuriais kasdien naudojasi beveik 5 milijonai žmonių, pasirodė lietuvių poeto Antano Šimkaus eilėraštis „Pasimatymas sekmadienį“ („A Date on Sunday“), kurį Londono viešąjį transportą administruojanti įstaiga „Transport for London“ įtraukė į projektą „Poems on The Underground“. Lietuvių autoriaus kūrinys pagyvina keleivių kasdieninius maršrutus ir primena miestiečiams apie Lietuvos valstybės atkūrimo 100-metį. Šių metų „Poems on the Underground“ kolekcijos eilėraščiai – panašios tematikos, tačiau poetai, dalyvaujantys projekte – labai skirtingi. Tarp kolekci-jos dalyvių yra du „Poetry Society’s Foyle Young Poets Award“ konkurso nugalėtojai, Lon-done gyvenantis indų kilmės konkursų nugalėtojas Daljit Nagra, kuris buvo pirmasis „Ra-dio 4“ reziduojantis poetas ir daugybė kitų.